

5. OCJENA STANJA, MOGUĆNOSTI I OGRANIČENJA RAZVOJA U ODNOSU NA DEMOGRAFSKE I GOSPODARSKE PODATKE I PROSTORNE POKAZATELJE

Kartogrami:

5.- 01	Reljef
5.- 02	Tipovi kretanja stanovništva
5.- 03	Posljedice Domovinskog rata
5.- 04	Razvojna osjetljivost
5.- 05	Urbana preobrazba naselja
5.- 06	Ocjena stanja, mogućnosti i ograničenja u razvoju

Bjelovarsko-bilogorska županija se kao cjelina u odnosu na Državu može prepoznati kao područje sa problemima u razvoju (iako se nalazi u grupi županija središnje Hrvatske - najrazvijenijeg područja Hrvatske i ključnog čvorišta europskih i regionalnih prostornih pravaca), a prvenstveno zbog:

- malih gustoća naseljenosti i negativnih demografskih procesa,
- nepovoljne (poljoprivreda) i dijelom neprirodne orijentacije gospodarstva,
- perifernog položaja u odnosu na glavne pravce razvoja (a što je još i potencirano nakon prekida sekundarnih veza sjevera i juga Hrvatske preko Bosne i Hercegovine),
- nepovoljnih utjecaja metropolitanskog područja Zagreba.

Na području Županije može se uočiti većina problemskih područja (područja s ograničenjima u razvoju) prepoznatih i Strategijom:

- ratom zahvaćena područja,
- ruralni prostor i selo,
- brdsko-gorska (uvjetno) i nizinska šumsko-poplavna područja,
- područja malih gustoća naseljenosti i negativnih demografskih procesa,
- područja s nerazvijenom mrežom naselja, funkcija i gospodarstva,
- područja loše pokrivena infrastrukturom (komunalnom i društvenom),
- područja s oskudnim resursima,
- područja nepovoljne (poljoprivreda) i dijelom neprirodne orijentacije gospodarstva,
- područja perifernog položaja u odnosu na glavne pravce razvoja,...

Sintezom u prethodnim poglavljima prezentiranih podataka, analiza i kartograma dobiven je kartogram "Ocjena mogućnosti i ograničenja u razvoju" u kojem su vidljiva:

- Dva velika i nekoliko manjih područja sa vrlo velikim i velikim ograničenjima; brežuljkasti, brdski i gorski šumoviti, te nizinski šumsko-poplavni prostori, pretežito poljoprivredni i ruralni, perifernog položaja u odnosu na glavne pravce i središta razvoja, rijetko naseljeni s nerazvijenom mrežom malih naselja (koja su svoj maksimalni broj stanovnika u pravilu postigla prije 1931. godine), funkcija i gospodarstva (gotovo bez radnih mjesta u naselju), izrazito negativnih demografskih pokazatelja, izrazito loše pokrivenih infrastrukturom,
- Papuk i jugoistočni dio Bilogore
Veliko ruralno područje relativno raznovrsnih karakteristika sa pojedinim gotovo nenaselelim dijelovima i teškim posljedicama Domovinskog rata. Ističe se nekoliko naselja nešto manjih ograničenja koja bi eventualno mogla poslužiti kao uporišta razvitka (Đulovac-manje lokalno središte, i nekoliko naselja sa 201-500 stanovnika...),

- Moslavačka gora
Veliko ruralno područje relativno istovrsnih karakteristika sa manjim gotovo nenaseljenim dijelovima. Ističe se nekoliko naselja sa 201-500 stanovnika koja bi eventualno mogla poslužiti kao uporišta razvitka,
- Sjeverni dio Bilogore
Ruralno područje sa relativno gustom mrežom manjih naselja u kojoj se ističe nekoliko naselja koja bi mogla poslužiti kao uporišta razvitka (Kapela i Zrinski Topolovac-manja lokalna središta i nekoliko naselja sa 201-500 stanovnika...),
- Dio doline Česme i Glogovnice,
Usko izduženo ruralno područje sjeverno od ceste Bjelovar-Čazma-Zagreb sa relativno gustom mrežom manjih naselja,
- Dio pleistocenskog ravnjaka i dolina Česme, Ilove i Čavlovice
Dva ruralna područja između cesta Bjelovar-Daruvar-Pakrac i Virovitica-Garešnica-Kutina sa relativno gustom mrežom naselja sa 201-500 stanovnika,
- Više područja sa umjerenim ograničenjima;
brežuljkasti, pretežito ruralni i slabije urbanizirani prostori, bliže glavnim pravcima i središtima razvoja, relativno rijetko naseljeni s nekoliko (uvjetno) većih i manjih lokalnih središta, s relativno nerazvijenom mrežom funkcija i gospodarstva (nekoliko manjih središta rada sa 51-100 i 101-200 radnih mjesta), relativno loših demografskih pokazatelja, relativno dobro pokriveni infrastrukturom,
- Četiri područja bez ograničenja (ili s vrlo malim ograničenjima);
pretežito jače urbanizirani i gradski prostori, uz glavne pravce i središta razvoja (Bjelovar, Čazmu, Garešnicu i Daruvar), relativno gusto naseljeni s razvijenom mrežom funkcija i gospodarstva, relativno dobrih demografskih pokazatelja, dobro pokriveni infrastrukturom.

Kao područja sa specifičnim problemima i karakteristične pojave sa znatnim utjecajem na sadašnje i buduće procese u prostoru treba još posebno istaknuti:

- šire područje Čazme, kao izrazito monocentrično,
- šire područje Grubišnog Polja, kao slabog područnog središta (još oslabljenog teškim posljedicama Domovinskog rata),
- središnji dio Županije, a koji je možda najviše osjetio utjecaj promjenjenih okolnosti u odnosu na vrijeme njegovog najjačeg razvoja i formiranja lokalnih središta (prevlast željezničkog prometa, šumarstvo i poljoprivreda kao propulzivne djelatnosti,...),
- područje Papuka i istočnih dijelova Bilogore (a posebno sadašnje Općine Đulovac) kao prostora sa i inače vrlo velikim ograničenjima u razvoju, a sada još potenciranim teškim posljedicama Domovinskog rata,
- prekid sekundarnih veza sjevera i juga Hrvatske preko Bosne i Hercegovine i slabljenje glavnih osovina razvoja sjeveroistočnog dijela Županije, a posebice položaja Daruvara kao manjeg regionalnog središta (koje su razvijene u drugačijem geostrateškom i geopolitičkom okruženju, te će vrlo teško povratiti prijašnji značaj),
- negativne utjecaje metropolitanskog područja Zagreba na cijelu Županiju, a posebno na Bjelovar kao veće regionalno središte, koji se izgradnjom brze ceste Zagreb-Sv. Helena-Bjelovar-Virovitica mogu umanjiti, naročito u prometnom pogledu izoliranosti ove Županije u odnosu na širi regionalni prostor Države i Europe,
- relativno neiskorištene osovine razvoja Bjelovar-Daruvar-Pakrac, Bjelovar-Čazma-Ivanić Grad i Virovitica-Grubišno Polje.

Gledano po tematskim cjelinama (ne prostorno) kao posebno značajne i sa presudnim utjecajem na ukupne procese u prostoru treba ipak posebno istaknuti neke probleme i ograničenja

proistekle iz dosadašnjeg gospodarskog i demografskog razvoja (a koji su uzeti u obzir prilikom izrade kartograma "Ocjena stanja, mogućnosti i ograničenja razvoja").

Novim ustrojem državne vlasti i teritorijalno-političkom podjelom države na županije, gradove i općine, inauguriran je novi društveni sistem koji je dokinuo plansku privredu i društveno vlasništvo prijašnjeg socijalističkog uređenja države, a ozakonio privatno vlasništvo i tržišnu ekonomiju transparentnu zakonitostima svjetskog tržišta.

Premda Županija ima sve predispozicije prosperitetnog prostora, zatečeno stanje gospodarstva je veoma loše i to zbog:

- uništene industrije;
tranzicijski procesi zatekli su ionako rigidnu strukturu industrije, zastarjelih programa, nespremnu da se prilagodi zakonitostima tržišta, pa su mnoge firme propale, što je utjecalo na drastični porast nezaposlenosti i odljev stručnog kadra u jako metropolitansko područje. Propadanju je bila podložna naročito ona grana industrije koja nije imala prirodno uporište (resurse) u prostoru ove Županije – metalna industrija ("Fenor" Nova Rača; "Tvornica traktora" Bjelovar; "Dalit" Daruvar i dr.), premda je i razvoj ostalih industrijskih grana doveden u nezavidan položaj gubitkom tržišta i slabijom konkurentnošću na domaćem, a naročito stranom tržištu,
- degradirane poljoprivrede;
zaostalog načina ekstenzivne poljoprivrede, usitnjenog posjeda, malog osiromašenog obiteljskog gospodarstva, niskoobrazovanog poljodjelskog kadra koji teško usvaja i primjenjuje suvremenu tehniku i tehnologiju, loše komunalne opremljenosti sela i dr,
- prometne izoliranosti;
županijski prostor su zaobišli svi važni prometni pravci, bilo cestovni, bilo željeznički.

Normalno, da se kao posljedica ovako lošeg stanja u gospodarstvu, javlja i loša situacija u društveno-socijalnom segmentu (zadovoljavanje potreba žitelja ove Županije u izvanradnim aktivnostima: stanovanju, kulturi, sportu, obrazovanju, zdravstvu i dr.), pa je već naprijed konstatirano da u ovom trenutku Bjelovarsko-bilogorska županija ne spada u grupu onih koje stanovništvu nude dobre gospodarsko-socijalne uvjete.

Ograničavajući faktori razvitka leže prvenstveno u ljudskom faktoru, prometnoj izoliranosti i blizini metropolitanskog područja koje je više izvlačilo prirodne i proizvodne resurse, nego injektiralo poticajna sredstva za razvitak ovog prostora. Na taj način je jedan, prirodnim datostima izdašan prostor države, neopravdano došao u stanje ispodprosječnih državnih gospodarskih rezultata.

Bjelovarsko-bilogorska županija je hrvatski potencijalni razvojni prostor uz ostale županije panonske Hrvatske, pa je bazni scenarij razvitka Bjelovarsko-bilogorske županije razvitak poljoprivrede i industrije, kao okosnice ukupnog razvitka. Da bi se to postiglo, trebat će inzistirati na uravnoteženju gospodarske strukture Županije, koja je poremećena tijekom tranzicije, nešto bržim razvitkom industrije od poljoprivrede. Nadalje, trebat će inzistirati na alokaciji pojedinih industrijskih pogona iz zona jače industrijske koncentracije (gradova) u novorazvojna žarišna središta, odnosno na ravnomjernijoj disperziji industrije u prostoru Županije. No, u prvom dijelu planskog razdoblja industrija će još uvijek bazirati inicijalni razvoj na "monocentričnom" modelu, jer će koristiti postojeće kapacitete na dosadašnjim lokacijama, a tek akumulacijom kapitala otvorit će se mogućnost investiranja u nova razvojna žarišta. U tu svrhu će u planu trebati prepoznati, na temelju provedenih analiza, koja mjesta treba razviti u nova žarišta gospodarskog, a potom i društveno-socijalnog razvitka.

Brži gospodarski razvitak će inicirati i jača povezanost ove Županije sa užim i širim prostorom Republike Hrvatske, a naročito sa metropolitanskim područjem, s tim da je pogotovo u prvom dijelu planskog razdoblja potrebno angažirati jača poticajna sredstva u smjeru Županije (vladina sredstva za poticanje kvalitetnih, konkurentnih i naročito za strano tržište interesantnih gospodarskih programa), kako bi ovaj prostor nakon određenog vremena dosegao republički prosjek, a potom postepeno prešao u prostor visoko razvijenog gospodarstva, jer za to postoje sve predispozicije.

Pri tom treba naglasiti da su granice ekološke nosivosti sada pređene kod većine većih i nekoliko manjih vodotoka te u neposrednoj blizini nekoliko većih industrijskih postrojenja, a da je okoliš na području Županije u najvećem dijelu još relativno očuvan, što, ukoliko se adekvatno iskoristi može biti velika komparativna prednost u odnosu na pojedine dijelove Hrvatske i većinu zapadnoeuropskih zemalja.

Jače izraženog sukoba interesa u Županiji gotovo da niti nema (bar sukoba nastalog usljed pojačanog interesa) izuzev u užim urbanim jezgrama Bjelovara i Daruvara (koje su kao takve zaštićene), te možda Čazme i Garešnice (koje nisu zaštićene), širim okolicama Bjelovara i Daruvara (izgradnja "spremišta" kljeti i vikendica) i uz postojeće državne i županijske ceste. Međutim, zadnjih dvadesetak godina pojačava se sukob društvenog i privatnog interesa na velikim depopulacijskim područjima koja ubrzano propadaju, a prostor se stihijski prenamjenjuje.

Obzirom da su sadašnja demografska situacija i procesi u stvari rezultat dugogodišnjih utjecaja (prirodnih i stvorenih resursa, globalnih i lokalnih trendova-gospodarskih, socioloških,...) oni su i možda najbolji indikator stanja, mogućnosti i ograničenja razvoja pojedinih prostora (velika većina demografski ugroženih prostora su ujedno i ruralna, brdsko-gorska ili nizinska šumsko-poplavna područja sa nerazvijenom mrežom naselja, funkcija i gospodarstva, perifernog položaja u odnosu na glavne pravce i središta razvoja, loše pokrivena infrastrukturom,...).

Odgovarajućim prostornoplanskim i drugim poticajnim mjerama mnogi naprijed navedeni ograničavajući faktori bi se vjerojatno mogli relativno brzo eliminirati ili bar smanjiti na prihvatljivi nivo, međutim kako su demografski procesi izrazito tromi i ciklički (za ostvarivanje vrlo malih pomaka potrebno je vrlo dugo vrijeme, a posljedice svakog poremećaja se iako manjim intenzitetom još dugo periodično ponavljaju) obzirom na sadašnju situaciju i procese, jedna od najvećih i teško savladivih prepreka ravnomjernijem razvoju Županije bit će upravo demografski faktor.

Simulacije budućih demografskih kretanja pokazale su da bi i u najopovoljnijem (čak nerealno optimističkom) slučaju broj stanovnika Županije tek blago rastao do 2001. godine (do cca 139000 st.), nakon čega bi zbog nepovoljne dobne strukture blago opadao do 2021. godine (do cca 134500 st.), te na kraju zbog sada već bitno popravljene dobne strukture polako počeo rasti. Međutim, na područjima sa lošijom dobnom strukturom (15 od 18 općina, odnosno čak 211 od 323 naselja), pad broja stanovnika bi se zaustavio tek oko 2036. godine ili kasnije, a obzirom na sadašnji negativni migracijski saldo i usporeni ekonomski razvoj, ista bi vjerojatno relativno brzo ostala praktično prazna (ili čista staračka).

Temeljem svega naprijed navedenog možemo konačno zaključiti, da bi se odgovarajućim prostornoplanskim usmjeravanjem razvitka (ali samo uz definiranje i stvarno provođenje konkretnih instrumenata i mjera provođenja) mogao ostvariti zadovoljavajući i relativno ravnomjeran razvoj prostora Županije, ali s tim da bi se neki prostori (prvenstveno kartogramom određeni kao područja s vrlo velikim ograničenjima u razvoju) na žalost ipak morali "napustiti" (bar kao područja stalnog stanovanja), a poticajnim mjerama pokrenuti i ubrzati razvoj onih (ciljano odabranih) prostora, gdje bi se to moglo relativno racionalno pa eventualno i "brzo" ostvariti.